

נוספת, היא זו של דמשק. בשנת 1840, אירעה עליית דם שם, כאשר הואשמו פרסי הקהילה בשימוש בדמו של ילד נוצרי לאפית מצות פסח. היחוד באירוע הזה, שהיהודים דמשק, שהנתנה אז מתקן שורת חיצונית טובה, הזעיקה את היחידים באירופה להגן עליה, וזאת לאור מעמדו המיוחד של העצמות האירופיות כלפי האימפריה העות'מאנית. התערבות זו העילה: מונטפיורי, ואחרים מראשי יהדות מערב אירופה, אכן תרעבו למען אחיהם שבמזרח אירופה או מספמל ביטוי חשוב של הערבות ההדדית של יהדות אירופה ויהדות המזרח, אשר התפתחה אחר כך במסגרת "כל ישראל חברים", היא רשת החינוך של האליאנס.

– האירוע הזה גם שימש ממנה לרעה בחיי היהודים מהיום והלאה. במה זה התבטא?

סוריה היתה נתונה אז במתחים עדיים כוללניים, בין נוצרים למוסלמים, למרותם לדרוים וכו'... האימפריה העות'מאנית היתה במשבר כלכלי הולך ומחריף עקב התחרות של היבוא מאירופה. מתיחת תעלת סואץ המעיטה מטרם מהמחיר של סוריה בכך שהמנתה חלק מחסרי הבינלאומי לכיוון מצרים. ב-1875 הכריזה האימפריה העות'מאנית על פשיטת רגל ממלכתית. ב"עקבת זאת, התחילו מהגרים סורים, מכל העדות והדתות, לחפש מקורות פרנסה בעולם הרחב. כך התפתחה הגירה, גדולת היקפים, למעבר לים. ההגירה הזו, בנוסף למשבר הכלכלי, הקישה על הקהילות היהודיות בסוריה בבימוש העזרה ההדדית וב"תפעול השוטף של מוסדות הקהילה. רוב קהילות הלכו ונקלעו למשבר הולך וגדל לקראת ראשית המאה העשרים.

– השלטון העות'מאני נגמר במלחמת העולם הראשונה. והנה, המנדט הצרפתי מגיע לסוריה, בין מאי 1940 ליוני 1941 הכרזו שם גם חוקי גנז; יהודים פוטרו ממשות ציבוריות, ילדיהם נרשמו מבתי ספר הממלכתיים. כן, מתפתחת בסוריה, עד להקמת מדינת ישראל, תנועת עליה המונית רחבת היקף. מה אתה יכול לספר על התנועה הזו מבחינת דמת ההישגים שלה?

סטטיסטיקה, זוהי עליה מאוד מוכבדת: קרוב לעשרות אלפים יהודים עלים לארץ. זאת ביחס לקהילה שעל פי הערכת, הייתה אז בת כעשרים אלף איש; וזו בחלק דבר מאוד מרשים ולשנוקף לוחתה של קהילת יהדות סוריה.

ראיון עם מר משה כהן, מזכיר המועצה הציבורית ליהדות ערב ומזכ"ל ה"מרכז העולמי למורשת יהדות ארם-צובא:

– באיזו מידה, לפי דעתך נבדלת תרבות יהדות סוריה מתרבויות של יהודיות אחרות בארצות מוסלמיות?

אזכור כמה נקודות שמאפיינות יותר את קהילת יהודי סוריה מאשר קהילות אחרות בארצות האיסלם. בראש ובראשונה; זוהי קהילה שאינה הומוגנית: אין דינו של היהודי שגר בחלב, כדנו של זה שגר בדמשק או זה של קמישלי. להפך; קיימת ריבוי בין שלושת הקהילות האלה, אלו-כ"כ-בריאח, אבל קיימת, זמן וכלל התמוצות. לחלבים הווי קוסמופוליטי, בינ-

לאומי, יותר מאחיהם בשתי הערים האחרות. יתכן וזה נודות להיותה של העיר חלב מרכז גדול מגוון של מיעוטים אתניים רבים, עם תרבויות שונות, כאשר, חלק מהם – הנוצרים למשל – ייצגו תרבות אירופאית. זוהי עיר של תרבה סלחנית: היא קלטה פליטים רבים מארמניה, מן קורדיסטן, חיו בנה, זה לצד זה – אם כי בהבדלים סוציו-דמוגרפיים משמעותיים – נוצרים, מוסלמים, יהודים, צירקסים, ארמנים, מרדלי... המוסלמים היו חסות חזקים מאשר במקומות אחרים בסוריה. עם המיעוט העלאווי רג לא רחוק, בצפון-מערב המדינה, הדבר אפשר חיי סלחנות ופתיחות. כך, אנו רואים יהודי

חלב קולטים בקלות את מגורשי ספרד ואפילו משפחות מאשכנז. הם התמוגגו ביחד, יצרו תרבות משולבת בסממנים מתרבות ערבית, צרפתית, הווי יהודי, ספרדית וכו'... יעידו על כך אוצר המילים והלשון-היומיומית של יהדות חלב שכללה מילים משפות שונות, ופתגמים מתרבויות שונות. יהדות דמשק, לעומתה, חיה בהסגר יחסי – כך שהיא באמת קרובה יותר במאפייניה לקהילות אחרות במזרח, הן בצורת הדיבור, והן בצורת החיים. יהדות קמישלי דומה יותר ליהודיות אמניסטן וקורדיסטן. האמת היא שהיהדות קמישלי מקורה ממוקמת אלו ואזורי עירק ששרי נים; אלה היו חלקאים "פידולים", שבאו, ונתנו אומות קרוב לגבול עירק-טורקיה וקהילת חיים אנגריים לכל דבר.

לעניות דעתי, תמצא קיום משותפים רבים בין יהדות סוריה לזו של מצרים, לא תמצא קיום משותפים ליהדות צרן, אפריקה למשל, חוץ אולי, מהקשר הכלל-מזרחי ההדוק שמאפיין את המזרח בכללותו.

– מונח "הסבלנות" הינו מפתח חשוב, אם כך ביהדות חלב.

אמת ויציב: ראה הכוחות מההיסטוריה. זוהי יהדות ותיקה שרשיה עוד מימי אברהם אבינו (ראה אלעזר דמשק בספר בראשית), דרך תקופת המלכים (יובא בן-צוריה וארם-צובא), ועד לתקופת התלמוד (קבר ר' יהודה בן בתירה בסביר בת קמישלי). יהדות זו, יכלה לשרוד, בסביבה שלפניהם היתה עוינת לה, רק תודות לכך שידעה להתאים את עצמה לסביבתה זו, עד כמה שאפשר, אך מבלי לותר על מאפייניה היהודיים כולל שמרנות האתנית. מגורשי ספרד הגיעו לסוריה, חלקם הגדול לחלב ונקלטו שם. קראו להם בהתחלה "פרנקוס" או "פרני גים", ותוך מספר שנים – לא דורות – כמעט אי אפשר להבחין בין פרניס אלה לבין היהודים המקומיים שם. זוהי איפה יהדות פתוחה – במידה שמרנית כלשהי.

– באשר להשכלה: באיזו מידה היא היתה נפוצה?

הקהילה היתה מאורגנת מבחינת השכלה פורמלית: בתי ספר של "תלמוד תורה", שעדיין קיימים כיום, אם כי לא במתכונתם המקורית. אלה בתי ספר בנוסח ממלכתי דתי כיום – ואפילו מעבר לזה מבחינה דתית. הלימודים כללו לימודי עברית; אך, פורמלית זה רק לצרכי פולחן ועל פי אישור מהשלטונות. גם רשת האליאנס, "כל ישראל חברים", פתחה שני בתי ספר, אחד בחלב ואחד בדמשק, שחדלו לפעול מאז גברו הרגשות הלאומיים הסורים נגד היהודים. היו גם בתי ספר יתיכוניים פריטים, נוצרים בעיקר, של